

VIKTORIN JANÚŠKŮV ANEB K CHRUDIMSKÝM KOŘENŮM VIKTORINA ZE VŠEHRD

David RICHTER

O osobě Viktorina ze Všehrd toho bylo napsáno mnoho. Z pozapomenutého znalce českého zemského práva a spisovatele vytvořilo obrozenecké 19. století prototyp obránce českého jazyka. Při čtení dobové literatury má me pocit, jako by českou společností raného novověku procházelo kontinuační povědomí o jeho osobě a díle. Naše dosavadní poznatky však ukazují, že skutečnost byla poněkud odlišná. Zatímco o jeho kariéře, díle a pražském životě máme k dispozici řadu studií, tématu jeho kořenů a rodinného zázemí byla věnována menší pozornost. Doplnění těchto poznatků a podrobnější analýza sociálního prostředí, ze kterého pocházel, je předmětem této stati.

Za svého života byl mistr Viktorin veřejně známou osobností s výborným řečnickým talentem a značným právním rozhledem. Byl považován za jednoho z nejlepších znalců zemského i římského práva a pro právní rady se na něho obracela pestrá klientela. Kvůli svému protipanskému postoji a veřejně deklarovanému nesouhlasu s úpravou zemského práva koncentrovaném v novém zemském zřízení si však získal mocné nepřátele. Nemůžeme však veškerou vinu svalovat na ně. V době oficiálního vydání díla se z části jednalo o popis již neplatného práva nahrazeného zemským zákoníkem, praktický přínos spisu jakožto právní příručky tak byl značně umenšen. Není tedy překvapením, že se z obecného povědomí brzy vytratilo. Naopak nijak nebyl umenšen historicko-právní aspekt, který jeho dílo přineslo. Nejednalo se totiž o pouhý přepis právních norem, ale součástí se stal také výklad a analytický rozbor.

Vlivem těchto okolností a skutečnosti, že jeho dílo nevyšlo tiskem, ale bylo šířeno pouze prostřednictvím opisů, začala se jeho památka brzy po smrti ze společnosti vytrácet. Kolem poloviny 16. století už z jeho odkazu nezbylo více než jeho jméno, a to ještě známé jen v úzkém okruhu vzdělanců. Literát a biskup Jednoty Bratrské Jan Blahoslav jeho dílo zcela opomíjí,

žádnou zmínku nenajdeme také v prvním vydání historického kalendáře Daniela Adama z Veleslavína. To Prokop Lupáč z Hlavačova uvádí ve svém kalendáři vydaném v roce 1584 alespoň zmínku o jeho prohlášení mistrem svobodných umění. V druhých vydáních svých kalendářů pak on i Adam z Veleslavína zmínili i jeho dílo, ovšem velmi povrchně. Není to překvapivé, neboť v jejich době již byly Knihy devatery veřejnosti nedostupné. Bez konkrétní znalosti jeho díla jej dále zmínili například Pavel Stránský ze Zap v díle *Respublica Bohemie* (1634) či Bohuslav Balbín ve svých *Epitome* (1667) a *Bohemia docta* (posmrtně 1777). Navíc od dob Lupáčových se o Viktorinovi tradovala řada omylů, mimo jiné ty, že byl sekretářem krále Vladislava Jagellonského či že byl autorem zemského zřízení.

Jistou výjimkou byl Jan Jindřich Proškovský z Krohensteinu, rada při Apelačním soudu v Praze, který měl možnost jeho dílo studovat a patrně jako první z něho přímo citoval pasáže v tištěném spisu *Dioikésis* (1664). Naopak *Abbildungen* (1774–1782) českého vlastence a osvícence Františka Martina Pelcla zcela pomíjí nejen dílo, ale také jeho osobnost.

Zásadní změna přichází v poslední třetině 18. století, kdy se Viktorin dostává do středu pozornosti obrozenců. Tomuto zájmu však nevděčil pro své velkolepé právnické dílo, ale pro skutečnost, že je společně s dalšími spisy sepsal česky. Jeho novodobým objevitelem se tehdy stal František Faustín Procházka ve svém díle *Miscellanea* (1785), ve kterém navíc přispěl k vyvrácení několika do té doby tradovaných omylů. Josef Dobrovský věnoval Viktorinovi pozornost až ve třetím vydání svých *Dějin české řeči a literatury* (1818). Podobně jej zmínil Josef Jungmann v *Historii literatury české* (1825), z hlediska dějin práva jej však za významného autora nepovažoval. Významně k zájmu o Viktorinovu osobnost a dílo přispěl kněz, pedagog a spisovatel Josef Liboslav Ziegler, který ve druhém svazku sborníku *Dobroslav* (1820) uveřejnil stať postavenou na vlastním studiu opisu uloženého tehdy v Hradci Králové. V ní čtenáře vyzýval, aby se s jeho výborným dílem seznámili, přičemž vyzdvihoval jazykovou stránku díla a dobovou právní terminologii.¹⁾

V této době byl Ziegler ještě přednášejícím na bohosloveckém semináři v Hradci Králové. V roce 1826 se však přesunul do Chrudimi, kde byl jme-

1) První komplexní shrnutí povědomí o Viktorinově díle v čase podal Václav VANĚČEK, *Mistr Viktorin Cornelius ze Všeherd a další vývoj českého právnictví*, *Rozpravy Československé akademie věd* 71, 1960, č. 9, s. 6–34. Starší literatura se orientovala pouze na dílo samotné či na osobu autora, zpravidla bez reflexe vztažené za 16. století. Viz např. Josef SLAVÍČEK, *Viktorin Kornelius ze Všeherd*, *Právník* 1, 1861, č. 3, s. 141–153.

nován děkanem. Vlastnil rozsáhlou knihovnu bohatou na vzácné tisky i rukopisy, jejíž část je dnes uložena v Regionálním muzeu v Chrudimi.²⁾ Její součástí byl také opis Knih devaterých pocházející z přelomu 16. a 17. století dnes uložený ve zdejší okresním archivu. Autor při opisování Všehrdova spisu vynechal jeho obsáhlou předmluvu, zato o něm doplnil několik osobních údajů, zčásti chybných. Navíc dílo opatřil několika dalšími opisy z register zemského, komorního a dvorského soudu. Další poznámky, vztahující se však již k chrudimským dějinám, doplnil děkan Ziegler.³⁾ Do dnešních dob se zachovalo několik opisů Všehrdova díla, přičemž ne vždy je jasný jejich původ. Jisté je jen to, že chrudimský rukopis se řadí ke starší vrstvě těchto prepisů.⁴⁾ Snad vznikl z důvodu Všehrdovy vazby na Chrudim, jako právní zajímavost (nejednalo se o platné právo) nebo možná více souvisel se sběratelskou činností děkana Zieglera než s Chrudimí samotnou.

Historiografická literatura pracovala dlouho s tezí Viktorinova šlechtického původu, až kolem poloviny 19. století se objevily doklady jeho měšťanských kořenů. Konkrétně to byl Antonín Rybička, chrudimský a posléze vídeňský úředník a nadšený historik, který při svém bádání v městském archivu objevil dva zápisy týkající se Viktorina a jeho rodiny. Svá zjištění zveřejnil v roce 1856 v Časopise Musea království Českého. Otiskl též plné znění těchto zápisů. První z nich je datován do roku 1483 a informuje o tom, že mistr Viktorin vstoupil do rady společně se svou matkou Barborou Janůškovou, aby oznámili svůj záměr spolčit svůj majetek. V případě smrti jednoho z nich by tedy majetek dané osoby připadl přeživšímu. Druhým dokladem je zápis z roku 1492 informující o tom, že mistr Viktorin, syn nebožtíka Janůška, k sobě přijal Kateřinu, dceru zemřelého bratra Václava. Na konci textu je pak připojen přípisek s informací, že při této příležitosti též Viktorin pověřil zdejšího měšťana Rosu, aby za něho spravoval pohledávky, které ve městě má po své matce Barboře.⁵⁾

Na základě těchto zápisů pak autor formuloval několik zásadních poznatků, z nichž pramení naše současné poznání. Nejdůležitějším zjištěním se stala informace, že byl Viktorin synem chrudimského měšťana bez ustá-

2) Pavel KOBETIČ, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002, s. 269.

3) Státní okresní archiv Chrudim (SOKA CR), fond Soudobá dokumentace, ukládací číslo 18N, č. 160. Na vazbě je uveden rok 1603.

4) František ČADA, *Všehrdovo právnícké dílo v dochovaných rukopisech*, Právněhistorické studie 7, 1961, s. 85.

5) Antonín RYBIČKA, *O rodu M. Viktorina Kornelia ze Všehrd*, Časopis Musea království Českého, 1856, č. 3, s. 82–89.

leného přijmí. Jednoznačně tak byla vyvrácena teze o šlechtickém původu. Dále objevil, že se Viktorinova matka jmenovala Barbora a že kromě něho měli rodiče ještě syna Václava, který zemřel nejpozději v roce 1492. Jeho dceru a svou neteř Kateřinu si vzal téhož léta pod svá křídla do Prahy. Na této skutečnosti pak postavil Antonín Rybička svůj předpoklad, že matka Barbora byla v této době již po smrti, v případě otce Janůška považoval za mezní rok 1483.⁶⁾

Rybičkův přínos na poli bádání o původu a rodinném zázemí Viktorina ze Všehrd je nesporný. V chrudimských městských knihách se však nacházejí další zápisy, které poznatky jím získané významně rozšiřují. Tak zásadní objev, jako bylo doložení neurozeného původu, však pochopitelně nepřinášejí. Tyto zápisy nebyly autorem textu zčistajasna objeveny, ale v chrudimském prostředí jsou známy delší čas. Některé z nich byly v minulosti podtrženy (označeny) přímo v městských knihách, velkou část z nich pak nashromáždil jeden z bývalých ředitelů zdejšího okresního archivu pan Václav Pitucha, který pořídil jejich kopie. Zásluhou Tomáše Malého pak byly některé z těchto informací zveřejněny v literatuře, konkrétně v Chrudimské vlastivědné encyklopedii pod heslem „*Kornel, Viktorin ze Všehrd*“ (první vydání 2005, druhé vydání 2018).⁷⁾ Vzhledem k požadavkům na encyklopedickou stručnost biografického medailonku se však pochopitelně jedná o stručný popis. Cílem tohoto příspěvku tak je podat obsáhlejší analýzu těchto zápisů za účelem rozšíření našeho povědomí o rodinném zázemí mistra Viktorina.⁸⁾

Rodina mistra Viktorina ve světle chrudimských pramenů

Patrně první dochovaná zmínka o rodině Viktorina ze Všehrd se nachází v nejstarší knize královského věnného města Chrudimí vedené od roku 1439 uložené ve zdejším okresním archivu.⁹⁾ Jedná se o zápis z roku 1449,

6) Tamtéž, s. 84–86. S doložením měšťanského původu Rybička zároveň vyvrátil Viktorinovu domnělou příbuznost s vladyckým rodem Šlechtů ze Všehrd. Viz Tamtéž, s. 86–87.

7) Pavel KOBETIČ – Tomáš PAVLÍK – Ivo ŠULC, *Chrudim: vlastivědná encyklopedie*, Chrudim 2005, s. 64.

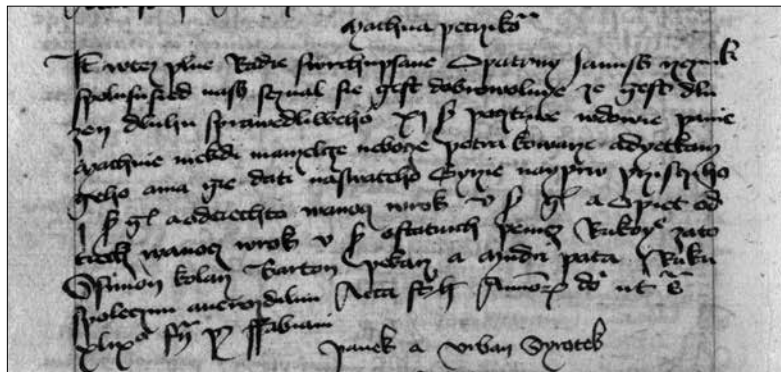
8) Václav Pitucha předal později tyto xerografické kopie Tomáši Malému, od kterého jsem je získal jako podklady pro sepsání drobné publikace o Viktorinovi Kornelovi a Chrudimí vydané v roce 2020. Viz David RICHTER, *Viktorin Kornel z Všehrd a Chrudim*, edice Chrudim, sv. XLXI, Chrudim 2020. Současně jsem provedl excerpci dvou nejstarších městských knih, ze kterých jsem získal další zápisy.

9) SOKA CR, Archiv města Chrudim (AM CR), inv. č. 362, Liber contractuum vedená od roku 1439.

ve kterém se jistý řezník Januš přiznává, že je dlužen Machně, vdově po Petru kovářovi, a jejich společným dětem částku ve výši 11 kop grošů. Tu se zavázal splatit do tří let. K zápisu nebyly připojeny žádné dodatečné informace o skutečném průběhu splácení. Neznáme ani způsob, jakým tento závazek vznikl.¹⁰⁾ Podstatný je tak spíše z hlediska doby, ve které byl napsán než pro svůj obsah. Díky němu víme, že již před polovinou století byl tento Januš jedním z chrudimských řezníků.

Poté zprávy o jeho osobě na nějaký čas ustávají a znovu jej v městských zápisech objevujeme až v roce 1468, kdy zakoupil dům od měšťana Jiskry.¹¹⁾ Touto dobou byl již delší čas ženatý a měl nejméně čtyři syny. Kde žili do té doby, nevíme.¹²⁾ Byť by se u něho dalo předpokládat poměrně časté svědčení a rukojemství, tedy alespoň v okruhu přátel z cechu, opak je pravdou.¹³⁾

Vedle tohoto domu vlastnil Janúšek také několik polností, o část z nichž přišel v důsledku rozvoje městského rybníčního hospodaření. Tak jej v roce 1479 městská rada odškodnila za tři pruty a čtvrtce role, které mu zatopila, když nechala zbudovat nový rybník. V zápise se užívá formy jména Janúšek, že se jedná stále o tutéž osobu, pak dosvědčuje poznámka na kraji

Obr. 1: Nejstarší zápis vztahující se k rodině Viktorina ze Všehrd, přiznání řezníka Januše k dluhu z roku 1449 (SOKA CR, AM CR, inv. č. 362, f. 46v).

10) Tamtéž, inv. č. 362, f. 46v.

11) Tamtéž, f. 156v. Zde již figuruje jako Janúšek.

12) Vzhledem ke složení bakalářské zkoušky Viktorinem v roce 1479 literatura obecně předpokládá jeho narození nejpozději v roce 1461, spíše však dříve.

13) Jediným takovým dokladem je patrně jeho rukojemství za Václava Skalníka v záležitosti převzetí sirotčích peněz. Viz SOKA CR, AM CR, inv. č. 362, f. 176v.

stránky: „*Janušek řez[ní]k s pány konšely*“. Zmínka z června roku 1479 je třetí a zároveň poslední, kde je řezník Janušek živ.¹⁴⁾

Na konci února roku 1479 složil Viktorin v Praze bakalářskou zkoušku a v dubnu obdržel první akademický titul. Rodiče tak mohli být na svého syna náležitě hrdí. Z udělení licenciátu v říjnu roku 1481 se však radovala už pouze matka.¹⁵⁾ Otec mezitím zemřel. Tak přicestoval Viktorin na podzim roku 1480 do rodné Chrudimi, aby byl přítomen majetkovému vypořádání pozůstalosti. Právě zápis dokumentující rozdělení majetku po Janúškovi je jedním z důležitých dokladů osvětlujících Viktorinovy rodinné vazby a významně rozšiřujících naše poznatky za hranici závěrů vyslovených Antonínem Rybičkou před více jak stopadesáti lety.¹⁶⁾

Po smrti otce došlo v podstatě k dvojímu rozdělení majetku. V prvním případě stála na jedné straně vdova Barbora se svými syny a na straně druhé chrudimský měšťan Měčír se svou manželkou. Ti měli za svůj díl dědictví („*oddíl*“) obdržet dva pruty role a 14 kop grošů. Zápis bohužel blíže nespecifikuje, odkud jejich nárok na část Janúškovy pozůstalosti pramenil. Zda za ním hledat prosté hrazení pohledávek či se jednalo o nějaké hlubší vztahy. O poznání sdílnější je druhý zápis, ve kterém se o pozůstalý majetek dělí Barbora se „*syny jejími Václavem, Viktorinem, Abrahamem, Davidem, také syny Januškovými*“. V rámci vyřízení pozůstalosti se účastníci dohodli, že matka Barbora si ponechá dům v Rybářské ulici a k tomu 20 kop grošů. Synové Václav, Abrahám a David se každý ujali jednoho masného krámu a tří rolí polností. Viktorin naproti tomu přijal za svůj podíl pohledávky obou rodičů a zároveň se zavázal splácet otcovy dluhy.¹⁷⁾ Dohoda o rozdělení pozůstalosti neuvádí konkrétní sumy, je však možné, že byl Viktorinův díl umenšen s ohledem na to, že ho rodina materiálně podporovala

14) Tamtéž, f. 158v. Marginální poznámka na okraji stránky potvrzuje, že ve všech třech zmíněných zápisech se jedná o jednu a tutéž osobu.

15) K chronologii Viktorinova studia viz František ČÁDA, *Viktorin Kornel ze Všehrd na pražské universitě*, in: Památník spolku českých právníků Všehrd, Praha 1918, s. 252–253.

16) SOKA CR, AM CR, inv. č. 362, f. 188v–189r.

17) Tamtéž. Písař se v zápise upsal, když dvakrát jmenoval Abrahama namísto Davida. „... *paní Barbo[r]a vzala za oddíl svůj dom v Rybářské ulici a k to[m]u XXββ [20 kop grošů], Václav přijal za oddíl svůj krám a iii [3] ujal role, Abrahám krám mastný a iii [3] ujal role a Abrahám [správně David] krám mastný a iii [3] ujal role a Viktorin jich bratr přijal za oddíl svůj všecky dluhy, což povinnovati jsa byli Januško[v]ji otci jeho i matce jeho. On jmá upominati k ruce své a bráti a také což pozůstal nebožtík Janúšek komu co dlužen, má nadepsaný Viktorin platiti za otce svého...*“

na studiích, zatímco ostatní bratři se již živili sami. Ti zřejmě také pokračovali v rodinné tradici a provozovali řeznické řemeslo.¹⁸⁾ Informace, že si dědici po Janůškovi rozdělili celkem tři masné krámy, je poměrně zásadní. Řezníci obecně patřili k váženým a majetným měšťanům, navíc v tomto případě vlastnil jeden řezník hned tři provozovny.¹⁹⁾ To rodině jistě zajišťovalo slušné živobytí a zároveň dostatek prostředků na podporu syna na univerzitních studiích. Zajímavá je také skladba svědků tohoto právního aktu, mezi kterými je na prvním místě jmenován soused Václav Kubaň, děd uvedených bratrů.²⁰⁾ Částečně se tak osvětluje také původ matky jako dcery majetného chrudimského měšťana.²¹⁾

Na konci ledna roku 1483 byl Viktorin prohlášen mistrem svobodných umění. Do rodného města se však natrvalo nevrátil, ale zůstal nadále působit na univerzitě jako pedagog.²²⁾ Do Chrudimi přicestoval až v květnu za účelem dalšího majetkového vypořádání, neboť tehdy předstoupil s matkou Barborou před městskou radu s rozhodnutím vzájemného spolčení majetku. Cílem této majetkoprávní úpravy byl bezproblémový převod dědictví ze zemřelé osoby na žijící. V případě Barbořiny smrti by majetek zdědil Viktorin a naopak. To se týkalo jejich veškerého majetku, tedy i toho vázaného mimo Chrudim.²³⁾ Tento akt lze chápat různými způsoby, pravděpodobně

18) Pokud zděděné krámy pouze nepronajímali či dokonce neprodali.

19) Stručně o chrudimských řeznících viz Václav HANUS (red.), *Chrudimsko a Nasavrcko. Díl IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*, Chrudim 1926, s. 381–382. Autoři publikace dále uvádějí, že dle chrudimského řeznického řádu z roku 1455 měl řezník právo držet pouze dva krámy – v jednom mohl působit sám a ve druhém měl mít na rok zaměstnaného pacholka. V takovém případě by však bylo Janůškovo vlastnictví tří krámů v rozporu s městským nařízením. Jistě by nebylo příliš obtížné nalézt ospravedlnění tohoto stavu (řád nebyl prosazován se zpětnou platností a Janůšek získal krámy před jeho vyhlášením; oficiálně byl sice majitelem, ovšem synové již byli vyučení a krámy de facto provozovali sami apod.), s největší pravděpodobností se však jedná o nepřesnou interpretaci jednoho z bodů. V řádu se totiž bod popisující vlastnictví dvou krámů vztahuje k tovaryšům. Mistři zde výslovně zmínění nejsou. Viz Antonín RYBIČKA, *Práva řezníků chrudimským od obce daná roku 1455*, Časopis České museum, 1863, č. 2, s. 214.

20) SOKA CR, AM CR, inv. č. 362, f. 189r. Dohoda o rozdělení majetku byla učiněna skrze „... opatrné susedy naše pana Václava Kubaně dědem jich...“

21) Více k rodině Václava Kubaně viz David RICHTER, *Kubaňové z Chotěnic aneb chrudimští měšťané venkovskými pány*, Chrudimský vlastivědný sborník 25, 2021, v tisku.

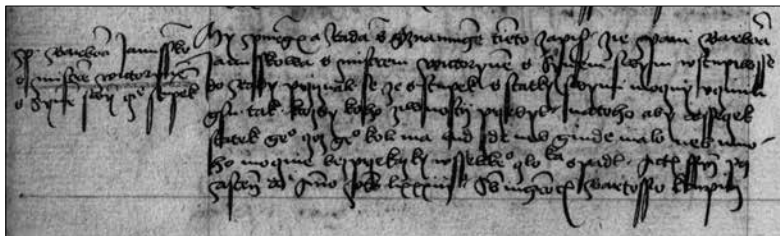
22) F. ČÁDA, *Viktorin Kornel*, s. 253.

23) SOKA CR, AM CR, inv. č. 362 f., 200 v. Jedná se o jeden ze dvou zápisů, které ve své studii zveřejnil Antonín Rybička, viz cit. v pozn. č. 5, s. 83.

ale už tehdy rodina počítala s tím, že se o matku v pokročilém věku postará právě Viktorin.²⁴⁾

Zatímco on se zdržoval v Praze, ona vedla v Chrudimi aktivní život a se svým majetkem samostatně hospodařila. Tak v roce 1484 prodala měšťanu Mikuláši masný krám za 28 kop.²⁵⁾ Ze zápisů městských knih není bohužel jasné, jak se k jeho držení dostala. Ve vypořádání Janůškovy pozůstalosti byly uvedeny krámy tři, přičemž se o ně rozdělili bratři Václav, Abrahám a David. V roce 1486 zakoupila Barbora v Chrudimi od Jana Šlechty za 74 kop dům, který nedržela ani tři měsíce, když jej prodala Jiříkovi Krhulemu za 92 kop (míšeňských).²⁶⁾ Z neznámých důvodů se ho však po čase opět ujala.

Téhož roku došlo k definitivnímu rozdělení pozůstalosti po Viktorinovu bratru Václavovi. Ten byl tou dobou po smrti delší čas. Jeho žena Anna v záznamech figuruje již jako manželka jistého Danika. Právě mezi ní (s novým manželem) a nezletilou dceru Kateřinu měla být Václavova pozůstalost rozdělena. Roli poručníků Kateřiny tehdy plnili Václav Karpas a pan Aleš, chrudimští obyvatelé, které k tomu před svou smrtí Václav pověřil. Hodnota

Obr. 2: Zápis dokládající spojení majetku mezi Viktorinem a jeho matkou Barborou z roku 1483 (SOKA CR, AM CR, inv. č. 362, f. 200v).

24) Tou dobou se již honosil magisterským titulem a působil na pražské univerzitě jako pedagog. Viz F. ČÁDA, *Viktorin Kornel*, s. 253. Pokud víme, žádný větší majetek tou dobou nevlastnil, nemluvě o nějaké nemovitosti.

25) SOKA CR, AM CR, inv. č. 363, f. 11r. Liber contractuum vedená v letech 1483–1522.

26) Nejedná-li se o chybu nebo chybějící údaj o typu grošů, je tu zásadní rozpor mezi cenou domu při nákupu a při prodeji. Zatímco Barboraj jej zakoupila za 74 kop grošů českých, prodávala jej dle zápisu za 92 kop grošů míšeňských. Převáděno na stejné finanční jednotky by se nákup uskutečnil za 74 kop českých (4 400 grošů) a prodej za 46 kop českých (2 760 grošů). To by byl rozdíl odpovídající hodnotě menšího domu na předměstí. Pravděpodobnější tak je, že se písař upsal a jednalo se v obou případech o stejné jednotky a rozdíl tak činil „pouze“ 18 kop, které by tvořily Barbořin zisk na tomto obchodě. I tak se však nejedná o malý rozdíl. Nákup domu od Šlechty viz SOKA CR, AM CR, inv. č. 363, f. 29r, prodej Krhulemu viz SOKA CR, AM CR, inv. č. 363, f. 32r.

pozůstalosti byla oceněna na 412 kop míšeňských grošů (tedy 206 českých), z nichž polovina náležela Anně a polovina Kateřině. Blíže nespecifikovaný majetek s kouskem pole v částce 118 kop byl v držení matky (zřejmě se jednalo o dům). K tomu jí náleželo 61 kop pohledávaných u Duchoně Pánka a polovina masného krámu odpovídající částce 15 kop. Součtem šlo o majetek za 194 kop, ač podle zápisu se jednalo o sumu ve výši 206 kop. Obdobná situace panuje také v případě Kateřinina podílu, který měl být tvořen 50 kopami půjčenými strýcem Viktorinem městské radě k potřebám města, 60 kopami, které si z dědictví půjčil poručník Aleš a 19 kopami dluhu Duchoně Pánka. Zbytek dědictví tvořily dvě nemovitosti, pole v hodnotě 50 kop a druhá polovina masného krámu za 15 kop. Součtem se opět dostáváme na číslo 194 kop, ač zápis v městské knize uvádí jako celkový součet 206 kop. Skutečnost, že v obou případech schází do skutečného součtu shodně 12 kop, pravděpodobně vylučuje písařskou chybu a poukazuje na další blíže nespecifikovaný díl dědictví. K tomu všemu navíc byli Anna s Daníkem povinni v době zletilosti Kateřině ze svého majetku odevzdat šaty v hodnotě 10 kop.²⁷⁾

Václav zemřel v roce 1484 či o něco dříve, neboť toho léta došlo k prvnímu vypořádání jeho pozůstalosti. Vzhledem k tomu, že již tehdy byla jeho žena podruhé provdána, uběhl od jeho smrti delší čas. Jako pravděpodobnější se tak jeví smrt před rokem 1484. Při tomto prvním dělení byl rozdělen celý majetek vyjma masného krámu a role, které měly být děleny až v době Kateřininy zletilosti.²⁸⁾

Z nějakého důvodu však k jeho vypořádání došlo už o dva roky později, byť Kateřina tehdy zletilosti ještě nedosáhla. Poručnictví nad statkem i dcerou svěřil Václav dvěma chrudimským obyvatelům, avšak zřejmě do těchto pravomocí zahrnul také bratra Viktorina. Popis struktury majetku totiž v případě 50 kop zapůjčených obci doplňuje, že se jedná o peníze „... které zdvihl na obecní potřebu pan Viktorin za svého vladařství...“²⁹⁾ Jelikož tou dobou žil Viktorin v Praze, nemohl se ihned stát plnohodnotným poručníkem. Této role se tak plně zhostil až v květnu roku 1492, kdy předstoupil před městskou radu a oficiálně se správy majetku i výchovy sirotka

27) Tamtéž, inv. č. 362, f. 211r. V roce 1482 byl Václav ještě naživu, neboť uzavřel s Duchoněm Pánkem dohodu o pohledávce své ženy Anny v celkové výši 340 kop míšeňských, která byla vázána na jeho majetku (tamtéž, f. 193r). Jeho splacení se však nedožil a jejím vypořádání vydal až její druhý manžel Daník Křepelice v roce 1488 (tamtéž, f. 227v).

28) Tamtéž, f. 203v–204r.

29) Tamtéž, f. 211r.

ujal. Při této příležitosti převzal Kateřinin dědický díl ve výši 206 kop míšeňských, který se jí zavázal v době zletilosti předat. V případě předčasné smrti měl peníze odevzdat na radnici, kde by se o své nároky mohli přihlásit případní dědicové. Jako záruku za své jednání postavil měšťany Václava Lhotu, Rosu starého a Jakuba Kubáně. Zároveň při této příležitosti pověřil výše zmíněného Rosu, aby na jeho místě upomínal Macha Skřečka a Tomka řezníka za dluhy, které vůči Viktorinovi, resp. jeho matce Barboře, měli. V případě prvního se jednalo o nedoplatek za prodaný dům, u druhého za pole.³⁰⁾

Nejpozději v roce 1492 tak Viktorin k sobě do Prahy přestěhoval jak matku Barboru, tak i neteř Kateřinu. Proto také při příležitosti převzetí jejího poručenství pověřil své přátele, aby na jeho místě vymáhali rodinné pohledávky. Ty dosahovaly nemalých výší, neboť matka poslední roky života v Chrudimi poměrně aktivně rozprodávala svůj majetek. Tak prodala na jaře roku 1489 dva masné krámy Jírovi Jiskrovi za 56 kop v hotovosti³¹⁾ a o dva týdny později prodala řezníkovi Tomkovi sedm rolí za 140 kop.³²⁾ Ještě téhož roku pak prodala třetí masný krám Michalovi Ludovi.³³⁾ Z roku 1492 pak pochází potvrzení nedoplatceného závazku Macha Skřička Barboře za prodaný dům.³⁴⁾

Barbořiny trhy stojí za pozornost nejen z chronologického hlediska, neboť poukazují na postupný rozprodej rodinného majetku v Chrudimi, ale také proto, že pro řadu z nich se mi nepodařilo dohledat nabývací zápisy. Tak není zřejmé, kde se v jejím držení vzal masný krám, který v roce 1484 prodala Mikuláši, a také další tři, které prodala v roce 1489 (masné krámy dědili dle kšaftu po Janúškovi jen synové). Podobně je tomu s polnostmi, jejichž novým vlastníkem se stal v roce 1489 řezník Tomek (také role byly

30) Tamtéž, f. 245v (převzetí sirotčích peněz) a f. 246v (sejmutí poručenství z Václava Karpase a Alše a uložení této povinnosti Viktorinovi). Jakub Kubáně byl synem Václava Kubáně, byl tedy Viktorinovým strýcem.

31) Tamtéž, inv. č. 363, f. 67v. Jíra nekoupil krámy pro sebe, ale pro potřeby chrudimských záduší (kostela Panny Marie a sv. Kateřiny). Tuto povinnost mu uložil kšaft Barbory, vdovy po Venzlovi Zlatém, jehož vykonavatelem se stal. Na jeho základě z odkázaných peněz zakoupil dva krámy, které následně za konkrétních podmínek postoupil obci k podpoře záduší. Zajímavý je tento trh především proto, že konkrétně zmiňuje nájemce těchto krámů. Víme tedy s jistotou, že jej neprovozovali Barbořini synové, ale vdova je za nájem pronajímala. Viz tamtéž, f. 258v.

32) Tamtéž, inv. č. 363, f. 68r.

33) Tamtéž, f. 69v.

34) Tamtéž, f. 121r.

součástí dědických podílů synů). V každém ohledu však za jejich prodeji patrně stálo postupné zbavení se zdejšího majetku s vidinou stěhování se za synem Viktorinem do Prahy. Symbolickým mezníkem v těchto plánech se pak stalo Viktorinovo převzetí poručnictví neteře Kateřiny z 23. května 1492, neboť v týž den byly potvrzeny závazky řezníka Tomka a Macha Skříčka vůči Barboře.³⁵⁾ V květnu 1492 či o něco později tak Viktorin část své rodiny přestěhoval k sobě do hlavního města království.

Poslední zmínka, kterou o Barboře máme, pochází z roku 1497 a týká se závazku ve výši 55 kop míšeňských, který u ní měli znovuprovdaná snacha Anna se svým manželem Daníkem Křepelicem. Konkrétně se jednalo o 31 kop míšeňských, které si od Barbory přímo vypůjčili, a 24 kop míšeňských, které k její ruce převzali od Duchka Rosy (jednalo se o peníze, které Rosa přijímal na Barbořině místě jako splátky jejich zdejších pohledávek). Jelikož nabyla částka vyšších hodnot a manželé neměli na její vyplacení, pojistili Barboře tuto pohledávku na svém domě, při jehož prodeji měla peníze obdržet. V případě, že by ovšem s prodejem domu otáleli, měla se Barbora tohoto domu i louky, kterou vlastnili v Píšťovech, ujmout a nakládat s ním dle své vůle.³⁶⁾

Zpět do Chrudimi se už trvale nevrátila a dožila u Viktorina v Praze. Stejně tak neteř Kateřina se v centru království trvale usadila, když ji Viktorin provdal za měšťana Severina. Z jejich svazku vzešli tři dospělosti se doživší synové. Viktorin, pojmenovaný na počest vychovatele a strýce, Severin a Jan.³⁷⁾ Postupem času se tak Viktorinovy vazby na Chrudim zcela vytratily. Vyjma rodinných záležitostí víme o jediném případě, kdy v rodném městě vystupoval na místě někoho jiného. Je jím retrospektivní záznam zaknihovaný v roce 1488, dle kterého přijal v blíže neznámé době na místě Kláry Mydlářky 21 kop jako splátku za její dům.³⁸⁾

35) Tamtéž, inv. č. 362, f. 245v a inv. č. 363, f. 121r.

36) Tamtéž, inv. č. 362, f. 270v–271r. V zápise je výslovně uvedeno, že se jedná o peníze, které byli dlužní „... *paní Barboře do Prahy Januškovéj*...“ Zanedlouho poté Daník zemřel. Domu, ve kterém žil, se ujal bratr Ješek, který s ním převzal i Daníkovy dluhy. Ve výčtu věřitelů však Barbora schází, dům, ve kterém Daník s Annou žili, tak nebyl týž, na kterém jí svůj dluh pojistili. Viz tamtéž, f. 227v.

37) František Jan ZOUBEK, *K životopisu Vikt. Kornelia ze Všehrd*, Památky archeologické a místopisné 7, 1868, č. 1, s. 71–72.

38) SOKA Chrudim, AM CR, inv. č. 363, f. 51r. Nový majitel domu vyznal, že „*Viktorinovi, Januško[vy]u synu, dal za Kláru 21 kop*“.

Co se týká sociálního zázemí rodiny mistra Viktorina, je patrné, že pocházel z majetkově zajištěného prostředí. Jeho otec, řeznický mistr, vlastnil dům a několik masných krámů, navíc mu patřilo několik polností rozkládajících se v těsném okolí města. Rozhodně se tedy řadil k majetnější vrstvě chrudimských obyvatel. Řezníci obecně patřili v pozdně středověkých městech k ekonomicky dobře situovaným řemeslníkům, což Janůškův případ jen potvrzuje. Jejich význam pro život města a jeho zásobování byl natolik zásadní, že se z hospodářské roviny přímo přenášel do roviny společenské a politické (správní). Už nejstarší chrudimský berní rejstřík ze závěru 14. století potvrzuje jejich výsadní postavení. Osoby pověřené výběrem městské berně byly totiž, dle informace podané samotným rejstříkem, vybírány ze čtyř okruhů obyvatel – neřemeslných poplatníků (velcí vlastníci nemovitého majetku, zpravidla držitelé zemědělské půdy), soukeníků, pekařů a řezníků.³⁹⁾ Právě tyto skupiny patřily k tehdejší společenské elitě.⁴⁰⁾ Řezníci jsou zde sice řazeni na poslední místo, ovšem z hlediska svého zastoupení v městské radě v 15. století jim z výše uvedených skupin náleželo místo před pekaři.⁴¹⁾

Samotný Janůšek v městské radě nezasedal. Přesto je překvapující, že se mi jej jako zástupce vážené skupiny obyvatel podařilo dohledat jako svědka či rukojmího zaknihované dohody pouze v jediném případě.⁴²⁾ Podobně se nepotvrdil předpoklad, že si za svědky uzavřených smluv a rukojmí svých závazků volil přátele z cechu.⁴³⁾ Jediným takovým dokladem je vypořádání jeho pozůstalosti, kterého byli přítomni Václav Kubaň, Beneš řezník, Venzl Zlatý, Jíra Jiskra a Jíra Mokryš.⁴⁴⁾ Bohužel se nám z této doby nezachovalo obsazení městské rady (pro léta 1476–1481), a tak nelze ověřit, zda jí skladba svědků většinou neodpovídá. Částečně by tomu tak být mohlo, neboť Jíru Jiskru (řezníka) a Jíru Mokryše (krejčího) máme jako její členy doložené v roce 1482.⁴⁵⁾ Venzl Zlatý byl oproti tomu poměrně častým

39) Antonín ROUBIC, *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi konce XV. st.*, nepublikovaná diplomová práce, Olomouc 1956, s. 58.

40) Jan VOJTÍŠEK, *Daňový systém českých měst za vlády Lucemburků*, in: Jan Frolík a kol., *Chrudim v době Karla IV.*, Chrudim 2016, s. 83–92 a TÝŽ, *Dva berní rejstříky města Chrudimi z let 1399–1402*, in: tamtéž, s. 93–181.

41) A. ROUBIC, *Hospodářské a sociální poměry*, s. 62.

42) SOKA CR, AM CR, inv. č. 362, f. 176v.

43) Když se přiznával roku 1449 ke svému závazku vůči Machně Petřikové, postavil za sebe jako rukojmí Šimona koláře, Bartoně pekaře a Jindřicha Patu. Viz tamtéž, f. 46v.

44) Tamtéž, f. 189r.

45) Michaela KOSAŘOVÁ, *Obraz pohusitské Chrudimi ve světle pozdně středověkých testamentů*, nepublikovaná magisterská práce, Brno 2014, s. 198; A. ROUBIC, *Hospodářské a sociální poměry*, s. 62.

poručníkem tehdejších zůstavitelů, přičemž v městské radě jej doloženého nemáme.⁴⁶⁾ Václav Kubaň byl zase Janůškovým tchánem. Poslední, Beneš řezník, pak byl patrně vybrán právě pro své řemeslo.

Nejstarší zmínku o Janůškovi přináší zápis městské knihy z roku 1449, který jej navíc již v této době označuje jako řezníka. Už na konci 40. let 15. století tak byl ve městě usazeným členem cechu. Nákup domu, ve kterém s rodinou žil, máme ovšem doložený až k roku 1468. Pro členství v cechu však musel být měšťanem o téměř dvacet let dříve. Teoreticky mohl v tomto mezidobí vlastnit jinou nemovitost, kterou posléze pozbyl. Důkazy pro tuto tezi však postrádáme. Podobně víme o jeho vlastnictví několika rolí a masných krámů, jejichž nabytí ovšem taktéž nemáme písemně doložené. Nelze tedy vyloučit ani možnost, že část těchto majetků získal dědictvím. V každém případě se jednalo o dobře situovaného měšťana, který se v rámci své sociální skupiny také oženil. Jeho manželkou se sice nestala dívka z řeznické rodiny, ale dcera bohatého chrudimského měšťana a vlastníka několika nemovitostí Václava Kubaně.

S ní měl nejméně čtyři syny: Václava, Viktorina, Abraháma a Davida. Zatímco tři z nich se vydali v otcových stopách a vyučili se řezníky, Viktorin byl rodiči poslán na studia. Snad již v době svých žákovských let projevoval na zdejší městské škole nadání v učení. V každém ohledu však zvyšoval univerzitně vzdělaný syn rodině její prestiž. Na jedné straně tak vidíme ekonomicky a společensky dobře situovanou rodinu, která má prostředky k tomu, aby prostřednictvím vzdělání svého člena ještě více pozvedla svůj sociální status. Na straně druhé pak jedince, který má díky dobrému rodinnému zázemí možnost získat univerzitní vzdělání a s ním vybudovat slušnou kariéru. Do určité míry tak může Janůškova rodina posloužit jako modelový příklad sociálního prostředí, ze kterého vycházeli univerzitní vzdělanci druhé poloviny 15. století.⁴⁷⁾ Titul bakaláře umožňoval

46) M. KOSAŘOVÁ, *Obraz*, s. 121.

47) Vedle dobře situovaných rodin z královských měst byly významným personálním zdrojem univerzitních studentů také rodiny poddanské. Šlechta byla paradoxně v 15. a 16. století na pražské univerzitě zastoupena minimálně. Ve druhé polovině 15. století pocházelo z královských měst zhruba 60 % bakalářů graduovaných na pražské univerzitě. V letech 1433–1622 pocházelo nejvíce bakalářů z pražských měst (229), následoval Žatec (77), Kutná Hora (65), Písek (63) a Chrudim (61). Tato města tak patřila z hlediska vzdělanosti ke kulturním špičkám Čech. Lví podíl na tom mělo tamější kvalitní partikulární školství. V letech 1476–1500 promovalo na pražské univerzitě pět bakalářů původem z Chrudimi, mezi nimi i Viktorin. Chrudim však nezůstávala pozadu ani v počtech bakalářů graduovaných na zahraničních univerzitách. Těch bylo v le-

jeho nositeli stát se učitelem nebo městským písařem, mistrovský titul pak skýtal ještě větší potenciál.

Viktorinova předpokládaná budoucí kariéra ovlivnila také způsob rozdělení otcovy pozůstalosti, ze které obdržel za svůj díl jeho pohledávky a závazky, zatímco ostatní členové rodiny si rozdělili Januškovy nemovitosti. Když pak dosáhl Viktorin mistrovského titulu a stanul na počátku své profesní kariéry, dohodl se s matkou Barborou na vzájemném spolčení majetku. Jeho účelem patrně bylo její budoucí zajištění ve stáří.

Majetek, kterým Barbora disponovala, byl poměrně značný. Tak víme, že kromě domu, ve kterém žila, vlastnila také čtyři masné krámy a polnosti. První z těchto krámů prodala v roce 1484 jistému Mikulášovi, zbylé dva o pár let později řezníku Jírovi Jiskrovi. Ten měl k rodině patrně blízko, neboť v roce 1480 byl jedním ze svědků rozdělení Januškovy pozůstalosti a v roce 1468 to byl on, kdo mu prodal dům. Když pak v roce 1489 odprodávala vdova polnosti, stal se jejich novým majitelem řezník Tomek. Uvedené obchody tak potvrzují, že nemalá část majetkových transakcí ve městech se odehrávala v rámci okruhu členů stejného cechu.⁴⁸⁾ Téhož roku pak prodala poslední masný krám Michalovi Ludovi. Kromě toho máme doložený také Barbořin nákup domu, který ovšem téměř obratem prodala. Nejpozději v roce 1492 se pak přestěhovala k synovi do Prahy, kvůli čemuž prodala i svůj dům. Při této příležitosti si k sobě do Prahy vzal Viktorin také neter Kateřinu, dceru bratra Václava.

Václav zemřel v roce 1484 nebo krátce předtím, přičemž jako poručníky dcery a správce majetku určil dva chrudimské obyvatele. Nějakými, blíže neznámými, právy tu však disponoval i Viktorin. Ten se plného poručnictví ujal až ve zmíněném roce 1492. Proč tak učinil po tak dlouhé době po bratrově smrti, nelze z dostupných pramenů rozklíčovat. Snad čekal, až bude Kateřina starší a bude ji moci vzít od matky (švagrová Anna byla již v roce 1484 znovu provdána), nebo to možná souviselo s potřebou dříve vybudovat pevnější zázemí. Současně se nabízí otázka, proč se neter ujal

tech 1451–1500 celkem třináct. Podrobnější data o sociálním zázemí bakalářů máme k dispozici spíše až po roce 1540, přičemž můžeme říci, že významnou část studentů tvořili jak jedinci pocházející z nejméně možných městských rodin, tak příslušníci středních řemeslných tříd. Majetek ovšem nebyl pro studium nezbytnou podmínkou, neboť na kolejích byla místa i pro nejméně. Byl však jistě výhodou. Viz František ŠMAHEL – Miroslav TRUC, *Studie k dějinám Univerzity Karlovy v letech 1433–1622*, in: František Šmahel (ed.), *Alma mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Praha 2016, s. 411–458.

48) V případě masných krámů je to pochopitelné, avšak tento trend potvrzuje i dům a pole.

právě Viktorin, který jí ze známého prostředí odvedl pryč, a ne jiný z bratrů, se kterým by mohla žít v Chrudimi. Faktem je, že o Abrahámovi a Davidovi žádné zprávy nemáme, a tak je pro nás jejich osud velkou neznámou. Je to tedy Viktorin, kdo si na svá bedra bere péči o matku i neteř. V této souvislosti nelze opominout potenciální korelaci mezi absencí informací o dvou bratrech, smrtí Václava v roce 1484 či dříve a spolčením majetku mezi Viktorinem a matkou v roce 1483.

Zajímavé také je, že v chrudimských pramenech je Viktorin označován pouze jménem (před rokem 1483), potažmo mistrovským titulem. Tak jej uvádí také nejmladší zápis vztahující se k jeho osobě z roku 1494.⁴⁹⁾ Pokud ale víme, měl v roce 1492 obdržet erb a přídomek „ze Všehrd“, je tedy trochu překvapující, že jej v Chrudimi doložený nemáme.

Tou dobou se však do rodného města vracel jen výjimečně, aby převezl na místě matky splátky jejích pohledávek. Častěji tak činil na jejích místě Duchek Rosa starší, který k tomu byl Viktorinem pověřen již v roce 1492.⁵⁰⁾ Jednalo se o váženého člena městského společenství, který opakovaně zasedal v městské radě.⁵¹⁾ Pro jeho sociální kredit si ho také téhož roku Viktorin vybral jako jednoho ze tří ručitelů svého poručnictví neteře Kateřiny. Kromě něho oslovil ještě Václava Lhotu, taktéž městského radního,⁵²⁾ a příbuzného Jakuba Kubáně.

Závěr

Nejstarším dokladem o rodině Viktorina ze Všehrd v Chrudimi je zaknihovaný závazek jeho otce, řezníka Janůška, z roku 1449. Jako člen řeznického cechu se řadil Janůšek k majetnější skupině řemeslníků, mohl si tak dovolit podporovat syna na pražských studiích. Rozsah jeho majetku lze částečně rekonstruovat na základě pozůstalostního řízení, ve kterém byly mezi dědice rozděleny městský dům, tři masné krámy a polnosti. Devět kusů rolí získali synové, dva pruty připadly jistému Mečíři s jeho manželkou. Navíc víme, že v roce 1479 jej městská rada odškodnila za tři pruty a čtvrt role, o které přišel v důsledku zbudování městského rybníku.

Zatímco Viktorinovi bratři Václav, Abrahám a David obdrželi každý tři kusy role a masný krám, Viktorin se spokojil s financemi vázanými v otcových pohledávkách. Zároveň ale měl splácet jeho závazky. Matka Barbora

49) SOKA CR, AM CR, inv. č. 363, f. 68r.

50) Tamtéž, inv. č. 362, f. 245v.

51) M. KOSAROVÁ, *Obraz*, s. 198–199.

52) Tamtéž.

obdržela dům. Na základě toho se lze domnívat, že všichni tři Viktorinovi bratři pokračovali v otcově řemesle. On jediný se vydal jinou cestou, spojenou se značnými finančními náklady. Z otcovského dědictví tak neobdržel žádnou nemovitost, byť roli zde mohla sehrát i skutečnost, že vzhledem k jeho pražskému pobytu byly finance praktičtější.

Na začátku ledna roku 1483 byl Viktorinovi udělen mistrovský titul. Viktorin stál před velkým rozhodnutím, zda zůstane působit na univerzitě, přijme nové místo v Praze nebo jiném místě království, či se vrátí do rodného města. Rozhodl se zůstat. Pár měsíců poté přicestoval do Chrudimi, kde s matkou Barborou uzavřel tzv. stupek neboli společenství majetku. V případě smrti jednoho z nich by se stal majetek zemřelé osoby majetkem žijícího. Motivů, které oba k tomuto kroku vedly, bychom našli celou řadu. Od snahy matky zajistit v tu dobu nemajetného syna až po přesný opak, tedy potřebu rodiny zajistit matce péči ve stáří.

Viktorinova profesní hvězda pomalu stoupala. Už následující rok byl zvolen děkanem univerzity, na které poté dlouhá léta působil. V roce 1487 se pak stal úředníkem při zemském soudu. O něco dříve, před rokem 1484, jej zasáhla zpráva o smrti bratra Václava, který po sobě zanechal vdovu Annu a dceru Kateřinu. Jejím poručnictvím pověřil ještě před svou smrtí dva chrudimské měšťany. V roce 1492 se pak ujal poručnictví Viktorin, který přestěhoval Kateřinu společně se svou matkou Barborou k sobě do Prahy. Barbora zemřela někdy po roce 1497, Kateřina se v Praze provdala a do Chrudimi se již nevrátila.

Mgr. David Richter

*Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
e-mail: richter@muzeumcr.cz*

THE CHRUDIM ROOTS OF VIKTORIN KORNEL OF VŠEHRDY

Since the 19th century, Czech historiography has paid substantial attention to the work of Viktorin Kornel of Všehrdy. The main focus has been on Viktorin's "Nine Books", which have been analyzed in numerous studies, but his activities as a translator (associated with the national humanist tradition) have also been explored. We know relatively little of his life in Prague, though some studies on this topic have been published. And we have very little knowledge of his roots in Chrudim and his links to the town. The study presented in this paper aims to fill that gap.

Viktorin was born before 1461. He was the son of a Chrudim butcher named Janůšek, who was first mentioned in the oldest surviving town chronicle, dating from 1449. He had three brothers, who (like their father) worked as butchers; they inherited three butchers' shops from him. Viktorin was appointed as the administrator of his father's debts, and his widowed mother Barbora inherited a house in the town. Viktorin lived in Prague, but he regularly returned to Chrudim. At the beginning of the 1490s he became the legal guardian of his niece, who (along with his mother) came to Prague to live in his house. His links with his home town thus gradually disappeared.